

МІЛОВСЬКА Н. В.,

кандидат юридичних наук, доцент,
науковий співробітник відділу
проблем договірної права
(Науково-дослідний інститут приватного права
і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака
Національної академії правових наук України)

УДК 347.764:368(470)

КОРПОРАТИВНІ ВІДНОСИНИ У СФЕРІ ВЗАЄМНОГО СТРАХУВАННЯ

У науковій статті визначено поняття та особливості корпоративних відносин у сфері взаємного страхування як некомерційної форми страхового захисту на основі домовленості групи осіб про відшкодування один одному в певних частках збитків у разі настання страхових випадків. Здійснено умовний розподіл корпоративних відносин, що виникають у товаристві взаємного страхування, а також акцентовано на необхідності удосконалення правової бази щодо організації та діяльності товариств взаємного страхування.

Ключові слова: корпоративні відносини, взаємне страхування, товариство взаємного страхування, член товариства взаємного страхування, страховик, страхувальник, права та обов'язки, страхове відшкодування.

В научной статье определено понятие и особенности корпоративных отношений в сфере взаимного страхования как некоммерческой формы страховой защиты на основе договоренности группы лиц о возмещении друг другу в определенных частях убытков в случае наступления страховых случаев. Осуществлено условное деление корпоративных отношений, возникающих в обществе взаимного страхования, а также сделан акцент на необходимости совершенствования правовой базы в сфере организации и деятельности обществ взаимного страхования.

Ключевые слова: корпоративные отношения, взаимное страхование, общество взаимного страхования, член общества взаимного страхования, страховщик, страхователь, права и обязанности, страховое возмещение.

In the scientific article the concept and features of corporate relations in the sphere of mutual insurance (as a non-commercial form of insurance protection on the basis of an agreement by a group of individuals to compensate each other in certain parts of losses in case of occurrence of insured events) are defined. The conditional division of corporate relations arising in a mutual insurance association is carried out, and attention on the need to improve the legal norms for the organization and operation of mutual insurance societies are also focused.

Key words: corporate relations, mutual insurance, mutual insurance association, member of the mutual insurance association, insurer, insured, rights and duties, insurance compensation.

Вступ. Взаємне страхування як окремий вид страхування, відмінний від прямого страхування, співстрахування та перестрахування, являє собою некомерційну форму страхового захисту на основі домовленості групи осіб про відшкодування один одному в певних частках збитків у разі настання страхових випадків. Організаційною формою об'єднання страхових інтересів є товариства взаємного страхування, учасники яких одночасно виступають як страховики і страхувальники. За оцінками фахівців, товариства взаємного страхування посідають важливе місце на страхових ринках більшості розвинутих країн [1, с. 25]. Шість із десяти найбільших страхових компаній у світі є товариствами взаємного страхування [2, с. 150].

Правові засади діяльності товариств взаємного страхування в Україні нині обмежуються ст. 14 Закону України «Про страхування» [3], ч. 3 ст. 352 Господарського кодексу України (далі – ГК України) [4] і Тимчасовим положенням про товариства взаємного страхування, затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України від 01.02.1997 р. [5]. Водночас положення про взаємне страхування у відповідній главі Цивільного кодексу України [6] (далі – ЦК України) взагалі відсутні. Так, ст. 14 Закону України «Про страхування» і ч. 3 ст. 352 ГК України є практично ідентичними за змістом і лише

декларують можливість створення товариств взаємного страхування. Зокрема, у ст. 14 Закону України «Про страхування» зазначено, що фізичні і юридичні особи (у ч. 3 ст. 352 ГК України – суб'єкти господарювання) з метою страхового захисту своїх майнових інтересів можуть створювати товариства взаємного страхування в порядку і на умовах, визначених законодавством України.

У контексті порядку і умов створення товариств взаємного страхування зазначені статті є бланкетними, тобто містять відсилання до іншого нормативно-правового акта, а саме – Тимчасового положення, в якому водночас не визначені: поняття взаємного страхування, об'єкти взаємного страхування, підстави набуття членства в товаристві взаємного страхування, порядок виходу і порядок виключення членів із товариства взаємного страхування, підстави отримання ліцензії товариством взаємного страхування тощо.

Таким чином, правова база, що має регулювати діяльність товариств взаємного страхування в Україні, нині майже відсутня, що стало наслідком припинення функціонування раніше створених товариств. Так, в Україні не зареєстровано жодного товариства взаємного страхування, що здійснює страхування на безприбутковій основі, а це негативно позначається на реалізації потенціалу інституту страхування та вказує на структурну диспропорцію вітчизняного страхового ринку [7, с. 98].

Водночас і в науковій літературі відсутні комплексні дослідження у сфері взаємного страхування. Деякі аспекти вищезазначеної проблеми висвітлені в працях П.А. Стрельбицького [8], А.О. Пантелеймоненка [9], С.А. Навроцького [10]. Історико-правовий аспект організацій взаємного страхування розглядали А.С. Адамов [1], В.В. Мачуський [11], К.М. Твердомед [12]. Однак сфера взаємного страхування є предметом дослідження переважно вчених-економістів, праці яких у контексті саме правового регулювання взаємного страхування мають оглядовий характер.

Постановка завдання. Метою статті є з'ясування особливостей корпоративних відносин у сфері взаємного страхування задля удосконалення діяльності товариств взаємного страхування та забезпечення належного захисту інтересів страхувальників.

Результати дослідження. Основна мета взаємного страхування полягає в перерозподілі ризиків, наданні його учасникам найбільш якісних, різноманітних і доступних за ціною страхових послуг.

Товариство взаємного страхування є юридичною особою – страховиком, що не має на меті одержання прибутку, створюється виключно для страхування своїх членів, захисту їх майнових інтересів. Суб'єктами взаємного страхування є юридичні та фізичні особи (страхувальники).

Участь у системі взаємного страхування базується на договірній основі. Члени товариства укладають із товариством взаємного страхування договір страхування, в якому визначаються взаємні зобов'язання товариства і кожного з його членів (п. 6 Тимчасового положення).

Рішення про розмір та терміни сплати страхового внеску кожного окремого члена товариства визначається у порядку, встановленому керівним органом товариства взаємного страхування залежно від фінансового становища кожного члена товариства відповідно до умов, визначених в укладеному між членами товариства та товариством взаємного страхування договорі. Кожен член товариства за умови виконання ним усіх зобов'язань перед товариством взаємного страхування, незалежно від суми страхового внеску, має право отримати повністю необхідне страхове відшкодування у разі настання страхового випадку (п. 5 Тимчасового положення про товариство взаємного страхування).

Як правило, товариства взаємного страхування не користуються послугами страхових посередників і всі операції здійснюють коштом страхового фонду товариства, а у разі нестачі коштів його учасники за рішенням загальних зборів роблять додаткові внески.

Важливою умовою розвитку вітчизняного страхового ринку в рамках євроінтеграційних процесів є реорганізація його діяльності відповідно до міжнародних стандартів [13, с. 265]. Тож, важливого значення набуває європейський досвід правового регулювання некомерційних форм страхового захисту. Так, функціонування товариств взаємного страхування регламентується Директивами Європейської комісії, відповідно до яких для товариств взаємного страхування, скажімо, не вимагається отримання ліцензії, якщо їх діяльність має локальний характер і щорічний обсяг зібраних страхових премій не перевищує 5 млн. євро [14, с. 59–60]. Однак, за законодавством України, здійснення страхової діяльності вимагає наявності ліцензії. Так, проводячи страхову діяльність без ліцензії, товариство взаємного страхування не може вважатися страховиком, оскільки, відповідно до ст. 2 Закону України «Про страхування», страховиками визнаються тільки юридичні особи у будь-якій організаційно-правовій формі, що отримали ліцензію на здійснення страхової діяльності. Ліцензування товариств взаємного страхування зумовлено завданням держави запобігти появі на страховому ринку недобросовісних страховиків і забезпечити захист інтересів страхувальників. Водночас деякі дослідники вважають ліцензування, основний зміст якого полягає у контролюванні діяльності страховиків, неприйнятною формою для некомерційних страхових організацій, фонд яких формується на основі внесків учасників, діяльність ґрунтується на принципах спільної відповідальності членів за її результати та здійснюється на неприбутковій основі [14, с. 55].

У 2013 р. Консультативним комітетом Єврокомісії було представлено звіт «Про результати дослідження з питань поточної ситуації й перспектив взаємного страхування в Європі», підготовлений фахівцями АМІСЕ з відповідними резолюціями Європарламенту. У ньому, крім характеристики взаємних страхових організацій, містяться рекомендації, які сприяли б подальшому зміцненню взаємного страхування в Європі. Серед них заслуговує на увагу пропозиція щодо розширення видів діяльності взаємних товариств та опанування ними нових секторів у сфері страхових послуг [15].

Структура товариства взаємного страхування та органів його управління є традиційною для юридичних осіб, які є господарськими товариствами. До органів управління віднесені загальні збори членів товариства, правління товариства, ревізійна комісія (ревізор) товариства і директор товариства.

Вищим органом товариства взаємного страхування є загальні збори, на яких вирішуються питання, пов'язані з основною діяльністю товариства, затверджується склад керівних органів, що обирається з числа страховальників. Правління здійснює керівництво товариством у періоди між загальними зборами. Виконавчий директор керує поточною фінансово-господарчою діяльністю товариства. Внутрішній контроль, відповідно до статуту, здійснюють: органи управління, ревізійна комісія (ревізор), головний бухгалтер та актуарій [16, с. 17]. В європейських країнах середні й дрібні товариства взаємного страхування часто передають функції управління найманим управляючим – адвокатам, юридичним і аудиторським фірмам [17, с. 112].

Зобов'язання зі страхування у товариствах взаємного страхування впливає з корпоративних відносин, тобто відносин членства (участі в товаристві). Тому користуватися послугами товариства зі страхування певних інтересів вправі тільки його учасники (члени). Корпоративний інтерес – основа побудови членства в товаристві.

Об'єкт корпоративних правовідносин становить фактична поведінка носія корпоративного права щодо здійснення своїх прав та обов'язків. Тому корпоративні правовідносини містять елементи як майнових (сплата страхових платежів), так і немайнових правовідносин (участь у діяльності загальних зборів, інших його органів у разі обрання до них), будуються сторонами на засадах юридичної рівності сторін, заснованих на приписах цивільного законодавства і локальних актах. Такі відносини не мають характеру влади і підпорядкування і тому не є адміністративно-правовими.

Корпоративні відносини, що виникають у товаристві взаємного страхування, умовно в загальному вигляді можна розділити на види: 1) виникнення і припинення членства в товаристві взаємного страхування; 2) права і обов'язки членів товариства взаємного страхування; 3) організація органів управління і контролю товариства взаємного страхування; 4) створення майнової основи товариства взаємного страхування.

Із метою з'ясування суті членських (корпоративних) правовідносин у товаристві взаємного страхування важливо також визначити поняття «член товариства взаємного страхування». На основі аналізу норм чинного законодавства можна зазначити, що член товариства взаємного страхування – це дієздатна фізична або юридична особа, яка відповідає вимогам статуту товариства, зробила вступний і додатковий внески в установленому розмірі, своєчасно сплачує страхові платежі (страхові внески) і несе солідарно субсидіарну відповідальність за страховими зобов'язаннями з іншими членами товариства взаємного страхування.

Крім традиційних корпоративних відносин, у структурі внутрішніх відносин у товаристві взаємного страхування виникають «своєрідні зобов'язальні правовідносини» [7, с. 92]. До першої групи належать відносини з приводу виникнення і припинення членства, створення майнової бази товариства, участі членів товариства в управлінні і контролі діяльності товариства. Другу групу складають відносини з приводу організації взаємного страхування майна і майнових інтересів членів товариства взаємного страхування. Так, члени товариства укладають із товариством взаємного страхування договір страхування, в якому об'єкти страхування, страхові суми, порядок їх виплати та порядок внесення страхових платежів визначають з урахуванням особливостей кожного члена товариства. Крім того, обов'язки одного члена товариства можуть бути покладені на іншого, тобто в договорі страхування може передбачатися внесення одним із членів товариства повністю або частково платежів за інших членів. У разі виходу одного зі страховальників зі складу цього товариства або його ліквідації договір між іншими його членами не втрачає чинності. Члени товариства на підтвердження приєднання до договору страхування отримують сертифікат, порядок видачі якого встановлює Національна комісія з регулювання ринків фінансових послуг (п. 6 Тимчасового положення).

Права і обов'язки членів некомерційних страхових організацій зумовлені специфікою останніх, де кожен учасник є одночасно страхувальником і страховиком. Взаємозв'язок між правами і обов'язками учасників наглядно виявляється у частині реалізації страхових відносин. Ця особливість визначає специфіку їх обов'язків: усі учасники спільно виступають гарантом виплати страхової компенсації кожному страхувальнику і, у разі нестачі коштів на покриття збитку, сплачують додаткові внески.

Реалізуючи свої корпоративні права, члени товариства взаємного страхування можуть брати участь у різних формах у керуванні корпорацією і її майном. Члени товариства мають право: брати

участь у керуванні справами товариства; одержувати від посадових осіб товариства інформацію з усіх питань, пов'язаних із діяльністю товариства; у будь-який час знайомитися з документацією товариства; виходити з товариства; одержувати послуги товариства на умовах, зумовлених загальними зборами. Члени товариства можуть мати й інші права, передбачені законодавством і статутом [18, с. 28–29].

Члени товариства взаємного страхування зобов'язані: робити внески, зокрема додаткові, у порядку, строки, розмірах і способами, передбаченими статутом товариства; дотримуватися положень статуту; виконувати прийняті на себе у встановленому порядку зобов'язання щодо товариства; сприяти товариству в здійсненні ним своєї діяльності; не розголошувати конфіденційну інформацію про діяльність товариства. Члени товариства можуть нести й інші обов'язки, якщо це передбачено установчими документами товариства або законодавством.

Висновки. Отже, корпоративні правовідносини в товаристві взаємного страхування – це відносини, що виникають між юридичною особою, створеною на засадах членства (товариством взаємного страхування), і його учасниками (дієздатними фізичними та/або юридичними особами). Вони бувають як майновими, так і немайновими і виникають між юридично рівними, майново відокремленими і самостійними суб'єктами цивільного обороту. Ці відносини регулюються нормами цивільного права, а також установчими документами (статутами), існують тільки між товариством взаємного страхування та його членами протягом усього періоду членства учасника в товаристві.

Нині в Україні, безсумнівно, відчувається потреба у некомерційному страхуванні, яке реалізує принцип колективної взаємодопомоги учасників страхування. Однак відсутність послідовної правової бази діяльності товариств взаємного страхування, а також однакової практики застосування і, найголовніше, тлумачення нормативних актів створює серйозну перешкоду для їх створення та нормального функціонування. Тому мають бути деталізовані на законодавчому рівні порядок створення, реорганізації і ліквідації товариства взаємного страхування, визначені мінімальна кількість членів, їх права і обов'язки, добровільність вступу та свобода виходу з товариства, підстави та умови припинення членства, відповідальність членів за страховими зобов'язаннями. Крім того, вітчизняні науковці обґрунтовують необхідність розроблення і прийняття Верховною Радою України Закону «Про товариства взаємного страхування», що дасть можливість чітко визначити організаційні, правові та економічні засади їх створення і діяльності [11; 19; 20]. Взаємне страхування як передбачена законом альтернатива комерційному страхуванню має сприяти гармонізації страхового ринку, забезпеченню реального страхового захисту та наданню якісних страхових послуг.

Список використаних джерел:

1. Адамов А.С. Історичні аспекти взаємного страхування / А.С. Адамов // Актуальні проблеми держави і права. – 2009. – Вип. 51. – 496 с.
2. Економічний зміст і принципи організації взаємного страхування [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uig.com.ua/index.php?option=com_content&task.
3. Про страхування : Закон України від 7 березня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 18. – Ст. 78.
4. Господарський кодекс України: Офіційний текст. – К.: Кондор, 2004. – 208 с.
5. Про затвердження Тимчасового положення про товариство взаємного страхування : Постанова Кабінету Міністрів України від 1 лютого 1997 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/132-97-%D0%BF>.
6. Цивільний кодекс України: прийнятий 16 січня 2003 р. – К.: Істина, 2003. – 368 с.
7. Віленчук О.М. Еволюція становлення та розвитку некомерційного страхування в аграрній сфері / О.М. Віленчук // Вісник ЖНАЕУ. – 2012. – № 1(2). – С. 96–105.
8. Стрельбіцький П.А. Товариства взаємного страхування: зародження, розвиток, становлення / П.А. Стрельбіцький // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. – 2003. – № 2 (6). – С. 264–271.
9. Пантелеймоненко А.О. Західноєвропейські товариства взаємного страхування та страхові кооперативи: сутність організації, зміст діяльності і значення / А.О. Пантелеймоненко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrcoop-journal.com.ua/num/pantelejmonenko1.htm>.
10. Навроцький С.А. Розвиток товариств взаємного страхування в АПК / С.А. Навроцький // Вісник Тернопільської академії народного господарства. – 2001. – Вип. 15. – С. 63–65.
11. Мачуський В.В. Правове регулювання страхової діяльності в Україні (господарсько-правові аспекти) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.04 / В.В. Мачуський. – К., 2013. – 15 с.
12. Твердомед К. Кооперативне страхування в Україні в період непу (1921–1929) / К. Твердомед // Право України. – 2003. – № 2. – С. 135–139.
13. Заєць О.М. Реформування інституту страхування України з урахуванням положень угоди про асоціацію з Європейським Союзом / О.М. Заєць // Правова реформа в сучасних умовах: досягнен-

ня і перспективи: VI Міжнар. наук-практ. конф., 26 лютого 2016 р., Київ. Т. II. – К.: Нац. авіац. унів-т, 2016. – С. 265–268.

14. Дадьков В.Н. Взаимное страхование / В.Н. Дадьков, К.Е. Турбина. – М.: Анкил, 2007. – 344 с.

15. European Parliament resolution of 14 March 2013 with recommendations to the Commission on the Statute for a European mutual society (2012/2039(INI) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/files/mutuals/prospects_mutuals_fin_en.pdf.

16. Турбина К.Е. Общества взаимного страхования / К.Е. Турбина. – М.: «Анкил», 1994. – 56 с.

17. Garnett Ronald George. A Century of Co-operative Insurance / R. G. Garnett. – London. – George Allen & UNWIN. LTD, 1968. – 324 p.

18. Гварлиани Т. Суть вопроса об управлении денежными потоками в страховой компании / Т. Гварлиани // Страховое ревю. – 1999. – № 8. – С. 27–31.

19. Навроцький С.А. Страховий захист у сільському господарстві: теорія, методологія, практика : автореф. дис. ... докт. економ. наук : спец. 08.00.08 / С.А. Навроцький. – Нац. наук. центр «Інститут аграрної економіки УААН. – Київ, 2012. – 44 с.

20. Пацурія Н.Б. Страхові правовідносини у сфері господарювання: проблеми теорії і практики: [монографія] / Н.Б. Пацурія. – Ніжин: ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2013. – 504 с.

ОРЗІХ В. М.,
приватний нотаріус
(Одеський міський нотаріальний округ)

УДК 347.1

НОТАРІУС ЯК СУБ'ЄКТ ЗАСТОСУВАННЯ АНАЛОГІЇ

Стаття присвячена дослідженню можливості використання нотаріусом аналогії під час здійснення нотаріальних дій. Проаналізовані наявні в літературі погляди з цього питання, законодавча регламентація, нотаріальна практика та судова практика розгляду цивільних справ. На підставі проведеного дослідження обґрунтовано, що нотаріус має право застосувати аналогію з метою охорони цивільних прав та інтересів учасників цивільного обігу.

Ключові слова: нотаріус, прогалини законодавства, цивільне право, аналогія закону, суб'єкти застосування аналогії.

Статья посвящена исследованию возможности использования нотариусом аналогии при совершении нотариальных действий. Проанализированы имеющиеся в литературе взгляды по этому вопросу, законодательная регламентация, нотариальная практика и судебная практика по гражданским делам. На основании проведенного исследования обосновано, что нотариус имеет право применять аналогию с целью охраны гражданских прав и интересов участников гражданского оборота.

Ключевые слова: нотариус, пробелы законодательства, гражданское право, аналогия закона, субъекты применения аналогии.

The article is devoted to the investigation of the possibility of using the analogy by a notary, when performing notarial acts. Analyzed in the literature are views on this issue, legislative regulation, notarial and court practice on civil cases. On the basis of the conducted research author makes a conclusion that notary has the right to apply an analogy for the purpose of protecting civil rights and interests participants of civil turnover.

Key words: notary, blanks of legislation, civil law, analogy of law, subjects of application of analogy.

Вступ. Зростання кількості правочинів, які щоденно укладаються в цивільному обороті, зокрема тих, що підлягають нотаріальному посвідченню, в умовах постійного відставання українського законодавця від потреб практики, зумовили актуалізацію питання про застосування аналогії права та

